СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ СТУДЕНТСТВА КРИЗЬ ОПТИКУ КОНЦЕПЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ: ПОТЕНЦІАЛ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

ADAPTATION OF SOCIALLY VULNERABLE CATEGORIES OF STUDENTS THROUGH THE OPTICS OF SOCIAL COHESION CONCEPTIONS: THE POTENTIAL OF PRACTICAL USE

Статтю присвячено спробі соціологічного моделювання, метою якого є розроблення напрямів підвищення ефективності адаптації соціально вразливих категорій студентства в межах функціонування інституту вищої освіти в Україні. Автор критично осмислює деякі концепції адаптації студентів з особливими освітніми потребами, наголошуючи на необхідності застосування інклюзивного підходу в університетському середовищі для більш широкого кола студентства, зокрема до соціально вразливих категорій – дітей-сиріт, студентів із мало-забезпечених сімей, а також постраждалих унаслідок трагічних подій у зоні проведення АТО (ООС). Підсумовано, що адаптація того чи іншого соціального суб'єкта до умов нового соціального порядку має розглядатись не як односпрямована діяльність, а як послідовний набір взаємодій, що актуалізує дослідження інклюзивного підходу в рамках концепції соціальної згуртованості. Аналіз інклюзії як соціального конструкту в межах концепції соціальної згуртованості дозволяє ідентифікувати визначальну роль університетів як інституційних суб'єктів, що здатні підвищувати ефективність адаптації соціально вразливих студентських груп завдяки механізмам локальної нормотворчості. Автор наголошує, що не менш важливим за ціннісний контекст, який впливає на ефективність адаптації суб'єктів до соціального порядку певного середовища (соціальної спільноти), є площина взаємодій, значущу роль в яких відіграють суб'єкти спільноти, що приймає. Підсумовано, що процеси соціального конструювання засвідчують свою ефективність в аксіопрактичній площині завдяки просуванню в університетському середовищі цінностей згуртованості (прийняття і поваги до різноманіття, людяності та реціпроктності) і різноманіття соціальних практик, побудованих на засадах кооперації. Актуальними в цьому зв'язку вбачаються: 1) активізація та популяризація практик волонтерства в університетському середовищі; 2) заохочення інтеграції соціально вразливих категорій студентства до органів студентського самоврядування, творчих ініціатив та наукової діяльності; 3) актуалізація спільних соціальних практик у рамках навчального процесу та в позанавчальній університетській діяльності.

Ключові слова: адаптація, соціально вразлива категорія, студентство, соціальна згуртованість, цінності згуртованості, соціальна інклюзія.

The article is dedicated to the attempt of sociological modeling, the purpose of which is to develop the ways of effectiveness of socially vulnerable categories of students adaptation increasing within the functioning of the institute of higher education in Ukraine. The author critically considers some concepts of adaptation of students with special educational needs, emphasizing the necessity to apply an inclusive approach in the university environment to a wider range of students, including socially vulnerable categories – orphans, students from low-income families and victims of tragic events in the area of carrying out anti-terrorist operation (Joint Forces Operation). It is concluded that the adaptation of a social agent to the conditions of the new social order should be considered not as a one-way activity, but as a consistent set of interactions that actualizes the study of an inclusive approach within the social cohesion conceptions. The analysis of inclusion as a social construct within the social cohesion conceptions allows to identify the decisive role of universities as institutional entities that can increase the effectiveness of adaptation of socially vulnerable students through the mechanisms of local rule-making. The author emphasizes that no less important than the value context, which affects the effectiveness of adaptation to the particular social environment (social community), is the sphere of interactions (agents of the host community play a significant role in it). It is concluded that social construction processes prove their effectiveness in the axio-practical sphere due to the promotion in the university environment the cohesive values (acceptance and respect for diversity, humanity and reciprocity) and diversity of social practices based on cooperation. Relevant in this regard are: 1) intensification and popularization of volunteering practices in the university environment; 2) encouraging the integration of socially vulnerable categories of students into student self-government structures, creative initiatives and research practices; 3) actualization of joint social practices within the educational process and extracurricular university activities.

Key words: adaptation, socially vulnerable category, students, social cohesion, cohesive values, social inclusion.

УДК 316.353
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.22.2>

Дейнеко О.О.
к.соціол.н.,
доцент кафедри соціології
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Формування соціальної політики сучасних держав усе частіше спирається на напрацювання науковців у галузі дослідження феномену соціальної згуртованості. Так, Рада Європи визначила соціальну згуртованість як «спроможність суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів, мінімізуючи розбіжності (диспропорції) та уникаючи маргіналізації» [1, с. 14]. ОЕРС номінує згуртованим суспільством таке, що працює «задля добробуту всіх своїх членів, протидіє відчуженню (виключенню) та маргіналізації, формує відчуття приналежності, сприяє довірі та пропонує своїм членам можливість висхідної мобільності» [2, с. 51]. Як бачимо, сучасні дефініції згуртованих суспільств побудовані довкола ідей соціальної інклюзії, що у свою чергу забезпечує перспективу успішної адаптації соціально вразливих груп населення до різних спільнот, середовищ, інститутів та суспільства в цілому.

Визначальну роль у цих процесах відіграють інституційні суб'єкти в публічній та приватній сферах, що сприяють забезпеченню добробуту різних соціальних спільнот та відтворенню соціальної згуртованості на рівні суспільства в цілому. Зважаючи на значущість такої ролі, російська дослідниця О. Ярська-Смірнова запропонувала концептуалізувати соціальну згуртованість саме як «системні зусилля основних акторів, що спрямовують та ресурсно забезпечують добробут населення та соціальну інтеграцію за допомогою інституційної бази, в тому числі установ і організацій, що реалізують цю політику на практиці» [3, с. 55]. У цьому зв'язку безсумнівною є визначальна роль сучасних закладів вищої освіти як інституційних суб'єктів конструювання соціальної згуртованості на рівні університетських спільнот, а отже, і їх суттєвий вплив на якість інклюзивного підходу.

Соціальна інклюзія виступає одним із ключових компонентів соціальної згуртованості в багатьох концептуалізаціях останньої; отже, інклюзія розглядається як ознака згуртованого суспільства. Наприклад, канадська дослідниця Дж. Дженсон визначає соціальну згуртованість, виокремлюючи п'ять її вимірів, що представлені як дихотомічні вісі полюсів згуртованості та її загроз [4]. Перша аналітична вісь представлена дихотомією «*приналежність–ізоляція*», де полюс приналежності формують спільні цінності та колективні ідентичності, що дозволяють відчувати себе частиною соціальної спільноти. Друга вісь представляє собою «*інклюзію–ексклюзію*», проте Дж. Дженсон суттєво звужує розуміння інклюзії до економічного її виміру, що характеризується рівністю можливостей в умовах ринкового суспільства, особливо у сфері зайнятості. Вісь «*участь–пасивність*»

розкриває потенціал громадської активності як компонента соціальної згуртованості. «*Прийняття–неприйняття*» засвідчує значущість плюралізму думок і терпимості до різноманіття, а вісь «*легітимність–нелегітимність*» акцентує на значущості визнання та підтримки основних соціальних інститутів. Відповідно до дослідницької логіки Дж. Дженсон, конструювання в соціальних спільнотах відповідних феноменів, що уособлюватимуть тяжіння до «приналежності», «інклюзії», «участі», «прийняття» та «легітимності», сприятиме підвищенню рівня їхньої соціальної згуртованості. Незважаючи на те, що більшість досліджень соціальної згуртованості присвячені її концептуалізації на соціальному рівні (Дж. Чан [5], Дж. Ботонні [5], Р. Бергер-Шмідт [7], Дж. Дженсон [4]), ми поділяємо думку закордонного дослідника Раджултона щодо актуальності дослідження соціальної згуртованості на інших соціальних рівнях, що відображають повсякденне життя людей [8] (прикладами таких рівнів за Кс. Фонсекою є рівень соціальних інститутів та спільнот [9], якими в рамках даної розвідки і постають університети).

Інклюзивний підхід не дарма є стрижневою ідеєю концепції соціальної згуртованості, оскільки процеси соціального включення, залучення (інклюзії) постійно супроводжують простір взаємодій у межах соціальних спільнот. Не є винятком у цьому зв'язку і соціокультурний простір сучасних університетів, що реалізують свою діяльність, послугуючись парадигмою інклюзивного навчання. Практика здобуття вищої освіти студентами з особливими освітніми потребами, зумовленими проблемами зі здоров'ям, не окреслює весь простір соціальних проблем, що потребують застосування інклюзивного підходу в університетському середовищі. Це пов'язано з тим, що аспект ідентифікації «я не такий, як інші» притаманний широкому колу соціально вразливих категорій студентства – дітей-сиріт, студентів з малозабезпечених сімей, постраждалих унаслідок трагічних подій у зоні проведення АТО (ООС) тощо. Широке різноманіття соціально вразливих категорій студентства, наявність у них травматичного досвіду чи фізичних стигм може ставати суттєвою перепорою для їх успішної соціокультурної адаптації в університетському освітньому просторі, що робить актуальним дослідження та пошук дієвих заходів підвищення ефективності адаптації соціально вразливих категорій студентства в межах інституту вищої освіти в Україні.

Де кілька років тому в мережі Інтернет з'явилося відео, на якому студенти і студентки російського вишу підіймають на руках свого однокурсника з інвалідністю на другий поверх університету через відсутність відповідної

інфраструктури у ЗВО та свідоме ігнорування особливих освітніх потреб даного студента з боку адміністративно-викладацького корпусу (докладніше випадок описаний у [3]). Завдяки медіатизації даного кейсу ситуація набула широкого розголосу та була виправлена на користь студента з інвалідністю, для якого забезпечили належні умови навчання.

Незважаючи на те, що наведена ситуація виникла в іншій країні, вона представляє значний дослідницький інтерес у контексті актуальних проблем розвитку інклюзивної освіти в Україні, а ширше – соціокультурної адаптації соціально вразливих категорій студентської молоді. Кейс Гліба Кузнєцова звертає нашу увагу не лише на нагальні об'єктивні проблеми інфраструктурної (не)доступності закладів вищої освіти для студентів з особливими потребами, але й на суб'єктивні перепони, що конструюють інші агенти освітнього середовища, демонструючи інтолерантність до ідей інклюзивного підходу. Водночас вісь інклюзії є лише однією з можливих площин «інакшовості» та «іншування» (термін Ю.Г. Сорока [10]), що актуалізують процеси соціального включення та виключення. Окрім доволі вивчених груп «інших» у студентському середовищі – студентів-іноземців та першокурсників, перелік соціально вразливих студентських груп, що стикаються з ризиками соціальної ексклюзії (виключення), є набагато ширшим. У рамках даної розвідки він представлений студентами з особливими освітніми потребами, студентами-сиротами, студентами з малозабезпечених сімей та студентами, постраждалими внаслідок трагічних подій у зоні проведення АТО (ООС), що розглядаються в межах наукової теми кафедри прикладної соціології ХНУ ім. В.Н. Каразіна «Адаптація соціально вразливих категорій студентської молоді в контексті медіатизації українського суспільства» (номер державної реєстрації НДР: 0119U101762).

Виклад основного матеріалу. Концепції соціальної адаптації традиційно розглядають її етапи та особливості з переважним фокусом на суб'єкті, що інтегрується до того чи іншого соціального простору. Наприклад, В. Волчелюк, досліджуючи особливості соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору, виокремлює чотири стадії адаптації – початкову стадію, стадію терпимості, акомодатії та асиміляції [11]. Визначена класифікація має ціннісний стрижень та лише частково висвітлює роль суб'єктів середовища, що приймає. На початковій стадії відбувається дотримання вже наявної системи цінностей у зв'язку з неприйняттям нового; на етапі терпимості центрального значення набуває взаємна терпимість того, хто інтегрується, та нового соціального оточення до ціннісних

систем один одного. Акомодатія передбачає визнання і схвалення цінностей нового середовища за умови одночасного визнання цим середовищем деяких цінностей тих, що інтегруються. Стадія асиміляції визначає повний збіг системи цінностей обох суб'єктів – того, хто адаптується, та того, що приймає [11]. Проте наведена концепція є вкрай обмеженою, що унеможлиблює її застосування в дослідженні особливостей адаптації інших соціально вразливих категорій студентства.

По-перше, ціннісний стрижень, вибраний автором концепції, відіграє важливу роль в адаптаційних процесах, проте механізми включення мають більш складну та багатовірневу природу, що представлена особливостями нормативного порядку, соціальних практик і площиною ідентифікацій. Зважаючи на актуальність феномену ціннісної амбівалентності в студентському середовищі (Л.Г. Сокурянська [12]), ціннісне прийняття чи збіг, як на цьому наголошує В. Волчелюк, далеко не завжди мають відповідний прояв на рівні практик. У цьому зв'язку на адаптаційні процеси важливо дивитись більш системно, враховуючи різні соціальні рівні прояву інклюзивних механізмів.

Не менш сумнівним є визначення і зміст стадій акомодатії та асиміляції, що відображають ситуацію «ціннісного збігу» між суб'єктом, що адаптується, та представниками спільноти, що приймає. Концепція В. Волчелюк передбачає формування спільних цінностей, що, власне і виступає стрижнем ефективності адаптаційних процесів. Проте чи завжди можна стверджувати про існування внутрішнього збігу цінностей на рівні окремих соціальних спільнот? Безперечно, особливості студентської повсякденності, спільні навчальні та позанавчальні практики сприяють гомогенізації ціннісних орієнтацій студентської молоді, на підставі чого сучасні дослідники позиціонують студентство як соціокультурну спільноту (Л.Г. Сокурянська [13]). Наприклад, Т. Парсонс у рамках розробленої системи AGIL наголошує на необхідності формування ціннісних зразків на суспільному рівні з метою подолання ціннісних протиріч між окремими групами [14]. Проте такий підхід все більше втрачає свою актуальність у контексті (пост)сучасних, транзитивних суспільств, для яких характерним є феномен «рухливості структур» (С. Макеев [15]).

Дослідники феномену соціальної згуртованості не завжди поділяють висновки про ціннісну гомогенність як ознаку соціальної згуртованості на рівні суспільства в цілому чи соціальних спільнот. Противники підходу ціннісної гомогенності стверджують, що замість ціннісного консенсусу суспільство має сприяти конструктивному співіснуванню індивідів з різними ціннісними орієнтаціями ([16]). Таке співісну-

вання є можливим завдяки поширенню цінностей, що потрібні для відтворення згуртованого суспільства та окремих соціальних спільнот.

Поки що в дискурсі наукових досліджень соціальної згуртованості важко виділити «загальний знаменник», конкретизувавши вичерпний перелік цінностей згуртованості. Уявлення про цей набір можна сформулювати, звертаючись до аналізу дефініцій соціальної згуртованості, що присутні в науковому дискурсі. Так, з аналізу визначення соціальної згуртованості, запропонованого групою канадських дослідників, до цінностей згуртованого суспільства (спільноти) варто віднести довіру, надію та взаємодопомогу (реципрокність) серед членів певної спільноти [17]. Інші дослідники до таких цінностей відносять повагу, толерантність та людяність [3]. Рада Європи, що активно застосовує соціальну згуртованість як конструкт соціальної політики, визначає, що соціальна згуртованість охоплює здатність суспільства забезпечити належну повагу до людської гідності, враховуючи різноманіття, особистісну та колективну автономію [18]. Значущість іншої цінності згуртованості – мультикультуралізму – знаходимо у визначенні Ксав'єра Фонсеки: соціальна згуртованість – це «постійний процес розвитку добробуту, почуття приналежності та добровільної соціальної участі членів суспільства, і водночас розвитку спільнот, які толерують та сприяють множинності цінностей та культур, а також надання одночасно рівних прав та можливостей» [8, с. 246]. Визначаючи соціальну згуртованість через п'ять її вимірів, канадська дослідниця Дж. Дженсон двічі апелює до ціннісної площини. Перша аналітична вісь представлена дихотомією «*приналежність–ізоляція*», де полюс приналежності формують спільні цінності та колективні ідентичності, що дозволяють відчувати себе частиною соціальної спільноти. Ще одна вісь – «*прийняття–неприйняття*» засвідчує значущість плюралізму думок і терпимості до різноманіття як засад формування соціальної згуртованості.

Незважаючи на певні термінологічні розбіжності, які застосовують дослідники феномену соціальної згуртованості, стрижневими цінностями, що здатні сприяти гуртуванню соціальних спільнот, варто визнати прийняття і повагу до різноманіття, людяність та реципрокність (взаємність). На наше переконання, цей теоретичний висновок, зроблений на підставі аналізу концепцій соціальної згуртованості, може бути використаний у практичній площині інститутами освіти в українському суспільстві. Так, замість прагнення до формування ціннісно-гомогенного студентського середовища перспективним вбачається розбудова цінностей згуртованості – прийняття і поваги до різноманіття, людяності та реци-

прокності, що надалі в практичній площині забезпечуватимуть дієвість механізмів соціального включення. У контексті підвищення адаптаційного потенціалу соціально вразливих груп студентства може йти про просування цінностей згуртованості засобами навчального плану в рамках інституту вищої освіти, а також формування та поширення відповідного медіаконтенту, що сприятиме актуалізації настроїв толерантності й терпимості на рівні різних соціальних груп українського суспільства, в тому числі зростанню поваги до інших та прийняття різноманіття.

Не менш важливим за ціннісний контекст, який впливає на ефективність адаптації суб'єктів до соціального порядку певного середовища (соціальної спільноти), є площина взаємодій, значущу роль в яких відіграють суб'єкти спільноти, що приймає. У цьому зв'язку адаптація того чи іншого соціального суб'єкта до умов нового соціального порядку має розглядатись не як односпрямована діяльність, а як послідовний набір взаємодій. По-перше, такий діяльнісний підхід дозволяє засвідчити значущість впливу обох суб'єктів соціальних практик на успішність адаптаційного процесу. По-друге, він є своєрідним «продовженням» ціннісного підходу, що забезпечує процес інклюзії, оскільки сама адаптація в процесуальній площині є нічим іншим, як набором соціальних практик. По-третє, такий підхід актуалізує наше повторне звернення до концепцій соціальної згуртованості, оскільки деякі дослідники визначають аспект взаємодій як стрижня конструювання та відтворення соціальної згуртованості на різних соціальних рівнях. Так, наприклад, Дж. Чан розуміє під соціальною згуртованістю «стан справ, що стосується як вертикальних, так і горизонтальних взаємодій між членами суспільства, та характеризується набором установок та норм, що включають довіру, почуття приналежності й готовність брати участь і допомагати, а також відповідні поведінкові прояви» [5, с. 290]. Важливий теоретичний здобуток щодо цього знаходимо в роботах класика соціології Е. Дюркгейма. Визначаючи необхідність підтримання в суспільстві ціннісно-нормативного консенсусу в протизвагу аномії, французький соціолог вводить поняття «правил», яке Е. Дюркгейм пов'язує з формою відносин, що виникають між соціальними функціями. На його думку, стан аномії не є можливим там, де «солідарні органи знаходяться в тісному і тривалому дотикі» [19, с. 342], іншими словами, там, де присутні постійні й тривалі взаємодії на рівні соціальних спільнот. І цей аспект пояснює глибинний зв'язок ціннісно-практичного рівня і засвідчує процесуальну природу соціальної згуртованості, її сутність як результуючої соціальних інтеракцій. Перспектива прийняття

до соціальної спільноти (інклюзія) залежить від сформованості терпимості до різноманіття і визнання плюралізму думок (прийняття). У свою чергу наявність взаємодій між членами спільноти актуалізує практики «участі» та формує підґрунтя для усвідомлення «приналежності» на ціннісно-ідентифікаційному рівні.

Продовжуючи запропонований нами висновок про необхідність формування цінностей згуртованості на рівні соціальних спільнот з метою підвищення ефективності адаптації до їхнього середовища соціально вразливих категорій, логічним було би визначити актуальність «втління» зазначених цінностей на практичному рівні. У контексті концепцій соціальної згуртованості практична площина найчастіше представлена різними формами громадського активізму. Так, у 5-вимірній моделі дихотомій соціальної згуртованості канадська дослідниця Дж. Дженсон виділяє вісь «участь–пасивність», що, на думку дослідниці, розкриває потенціал громадської активності як компонента соціальної згуртованості [4]. Дослідник Дж. Чан, опробовуючи модель вимірювання соціальної згуртованості в Гонконгу, включив у свою модель дослідження практик волонтерства та добровільності, соціальної та політичної участі як таких, що відтворюють соціальну згуртованість на рівні суспільства загалом [5]. Одним із доменів соціальної згуртованості в рамках емпіричної моделі «Радар соціальної згуртованості» Bertelsmann Stiftung є соціальні відносини (social relations) [20].

Наведені теоретичні висновки, що характеризують площину соціальних практик та відтворюють згуртованість на рівні соціальних спільнот, є підставою для визначення тих сфер взаємодій, що зможуть сприяти посиленню соціальної згуртованості як на рівні інституту вищої освіти в цілому, так і в межах студентської спільноти. Така перспектива вбачається цілком обґрунтованою у зв'язку з процесуальною природою як адаптації, так й інклюзії. Як справедливо наголошують закордонні дослідники, можливість індивіда чи групи брати участь у соціальному та економічному житті їхніх спільнот, робити посильний внесок, який визнається і цінується оточуючими, розкриває категорію соціальної інклюзії [21]. Такий висновок актуалізує практику залучення студентів соціально вразливих категорій до активних університетських практик – участі в діяльності органів студентського самоврядування, позанавчальних видах діяльності, творчих ініціативах, науковому просуванні тощо. Причому актуальним напрямом підтримки процесу адаптації соціально вразливих категорій студентства з боку університетів убачається не запровадження спеціальних заходів чи конкурсів виключно для вразливих категорій (приміром, творчий конкурс для студентів-си-

ріт), які лише поглиблюють і закріплюють травматичність досвіду соціально вразливих груп, а створення *простору рівних можливостей участі* (приміром, ініціатива проведення конкурсів серед усіх студентів, тематика яких може бути спрямована на культивування цінностей згуртованості). У такий спосіб вбачається можливим нормативно-практичне закріплення інклюзії на рівні університетського середовища як одного зі складників соціальної згуртованості за Дж. Дженсон, яка розглядає вісь «інклюзія–ексклюзія» як ознаку рівності можливостей в умовах ринкового суспільства [4].

Окремим напрямом консолідуючих соціальних практик, що посилюватимуть соціальну згуртованість в умовах університетського середовища (а отже, і підвищуватимуть ефективність соціальної інклюзії та адаптації), може виступати волонтерство. Інші актуальні дослідження, присвячені вивченню впливу практик волонтерства на успішність соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, засвідчують позитивний досвід пом'якшення культурної травми та підвищення рівня соціальної суб'єктності вимушених переселенців [22]. Окрім цього, практики волонтерства, суб'єктами яких є внутрішньо переміщені особи, виступають засобом символічної боротьби за перевизначення свого соціального статусу як «залежних, пригнічених та знедолених» (сформованого і підтримуваного ЗМІ) на більш суб'єктний та соціально позитивний образ «активних» громадян. На наше переконання, аналогічна функціональність практик волонтерства може знайти відповідне відображення і серед соціально вразливих категорій студентства, що звикли осмислювати себе як «знедоленого суб'єкта», що, отримуючи допомогу держави та соціальні пільги, лише закріплює власну соціальну пасивність та неучасть. У цьому зв'язку поширення практик волонтерства в студентському середовищі з активним залученням до них студентів соціально вразливих категорій може сприяти посиленню індивідуальної суб'єктності таких студентів та переосмисленню їхньої соціальної ролі з «реципієнта» соціальної допомоги на більш активний та діяльнісний статус «донора». Такі практики сприятимуть і формуванню нового соціального сприйняття студентів соціально вразливих категорій у студентському середовищі як «рівних» та «активних», що мінімізуватиме ризики соціальної ексклюзії та підвищуватиме ефективність адаптаційних процесів.

Висновок інших закордонних дослідників підкреслює значущу роль *спільних соціальних практик*, до реалізації яких мають долучатись студенти соціально вразливих категорій. Так, Дж. Галабузі та ін. наголошують, що люди стають згуртованими, коли спільно справляються з викликами, що у свою чергу сприяє зрос-

Напрями підвищення ефективності адаптації соціально вразливих категорій студентства в межах функціонування інституту вищої освіти

Напрямок	Теоретичне обґрунтування	Можливі інструменти (засоби)
Поширення цінностей згуртованості в університетському середовищі	Формування ціннісного підґрунтя для успішної адаптації та інклюзивних механізмів	Створення та популяризація в університетському середовищі медіа-продуктів, що просувають цінності згуртованості, а також творчих конкурсів та ініціатив, що мають відповідну мету
Активізація та популяризація практик волонтерства в університетському середовищі	Діяльнісний складник формування згуртованого соціального середовища; можливість для соціально вразливих груп з перевизначення власного соціального статусу з «реципієнта» на «донора».	Нормативне запровадження різних форм соціального визнання волонтерства в студентському середовищі; просування цінності волонтерської діяльності шляхом створення і популяризації відповідних медіапродуктів
Заохочення інтеграції соціально вразливих категорій студентства до органів студентського самоврядування, творчих ініціатив і наукової діяльності	Практики, що забезпечують повноцінне входження студентів соціально вразливих категорій до університетського простору; додатковий простір їхньої особистісної самореалізації та посилення потенціалу індивідуальної суб'єктності.	Нормативне запровадження різних форм соціального визнання таких напрямів діяльності; формування кооперації між студентським активом та адміністраціями ЗВО.
Актуалізація спільних соціальних практик у рамках навчального процесу	Посилення внутрішньогрупової соціальної згуртованості в студентському середовищі (інклюзія на рівні студентської групи)	Перегляд форм навчальної діяльності студентства в бік збільшення проектно-командних форматів роботи на основі кооперації, а не конкуренції між студентами
Актуалізація спільних соціальних практик у позанавчальній університетській діяльності	Посилення соціальної згуртованості на рівні університетського середовища (інклюзія на рівні університету в цілому); практична реалізація в університетському середовищі принципу рівних можливостей, коли травматичний досвід соціально вразливих категорій студентства «стирається» в соціальному сприйнятті різних суб'єктів навчального процесу, забезпечуючи формування єдиної «ми-групи» в межах студентського середовища (замість диференціації на «ми» та «вони»)	Доцільним вбачається ініціювання університетських заходів різного спрямування, що мають на меті діяльну кооперацію всіх категорій студентства на основі формування нових видів спільної ідентичності

тання можливостей участі всіх у житті соціальних спільнот [23]. У цьому контексті механізми формування соціальної згуртованості розкриваються як орієнтація на отримання спільного блага. Практична реалізація такого принципу може бути ефективно реалізована завдяки командним методикам навчального процесу. Зокрема, йдеться про запровадження та актуалізацію в навчальних програмах ЗВО групових (командних) форм спільної навчальної діяльності студентів (на протигагу індивідуалізованим формам роботи), а також використання таких моделей взаємодій у позанавчальних видах студентського дозвілля. Актуальність наведеного нами висновку підтверджують результати досліджень соціальних психологів. Так, аналізуючи вплив винагороди на соціальну згуртованість груп, що заснована на співпраці та змаганні, відомий американський психолог Мортон Дойч дійшов односпайного висновку

про те, що групи, які отримують винагороду на основі кооперації та співпраці між членами, є більш згуртованими, ніж групи, що отримують її на основі змагання [24]. Це у свою чергу актуалізує запровадження проектних видів завдань у навчальній підготовці студентів, що представляють формат спільної діяльності на основі кооперації та організовані в просторі рівних можливостей участі.

Висновки з проведеного дослідження. Критичне осмислення деяких концепцій адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору засвідчило обмеженість однобічного розгляду цього процесу з фокусом виключно на ціннісній площині та на суб'єкті, що адаптується. На наше переконання, адаптація того чи іншого соціального суб'єкта до умов нового соціального порядку має розглядатись не як односпрямована діяльність, а як послідовний

набір взаємодій, що актуалізує дослідження інклюзивного підходу в рамках концепцій соціальної згуртованості. Не менш важливим за ціннісний контекст, який впливає на ефективність адаптації суб'єктів до соціального порядку певного середовища (соціальної спільноти), є площина взаємодій, значущу роль в яких відіграють суб'єкти спільноти, що приймає.

У концепціях соціальної згуртованості інклюзія розглядається як соціальний конструкт, що дозволяє ідентифікувати визначальну роль університетів як інституційних суб'єктів, які здатні підвищувати ефективність адаптації соціально вразливих студентських груп завдяки механізмам локальної нормотворчості. Процеси соціального конструювання засвідчують свою ефективність в аксіопрактичній площині завдяки просуванню в університетському середовищі цінностей згуртованості (прийняття і поваги до різноманіття, людяності та реціпрокності) та різноманіття соціальних практик, побудованих на засадах кооперації. У таблиці 1 узагальнено перспективні напрями підвищення адаптації соціально вразливих категорій студентства, що можуть бути застосовані в практичній діяльності закладів вищої освіти в Україні.

Надалі перспективним вбачається дослідження ролі медіа в просуванні цінностей згуртованості на рівні університетських середовищ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Council of Europe. 2008. Report of High-Level Task Force on Social Cohesion: Towards an Active, Fair and Socially Cohesive Europe. URL: <https://rm.coe.int/report-towards-an-active-fair-and-socially-cohesive-europe-janv-2008-t/1680939181> (date of appeal: 17.02.2021).
2. OECD. 2011. Perspectives on Global Development 2012, Perspectives on Global Development. OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/persp_glob_dev-2012-sum-en.pdf?expires=1603089712&id=id&accname=guest&checksum=D60DADA42DCC1C60387D4B0EB28663D5 (date of appeal: 17.02.2021).
3. Ярская-Смирнова Е.Р., Ярская В.Н. Социальная сплоченность: направления теоретической дискуссии и перспективы социальной политики. 2017. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_4/larskaya_Yarskaya_2014_4.pdf (дата звернення: 01.02.2021).
4. Jenson Jane. Mapping social cohesion: The state of Canadian research. Ottawa: Canadian policy research networks. 1998. URL: https://www.academia.edu/26949106/Mapping_Social_Cohesion_The_State_of_Canadian_Research (дата звернення: 17.02.2021).
5. Chan J., To H., Chan E. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. *Social indicators research*. 2006. 75 (2). P. 273–302.
6. Bottoni G. A multilevel measurement model of social cohesion. *Social Indicators Research*. 2018. № 136 (3). P. 835–857.
7. Berger-Schmitt R. Considering social cohesion in quality of life assessments: Concept and measurement. *Social Indicators Research*. 2002. № 58. P. 403–428.
8. Rajulton F., Ravanera Z.R., Beaujot R. Measuring social cohesion: An experiment using the Canadian national survey of giving, volunteering, and participating. *Social Indicators Research*. 2007. № 80 (3). P. 461–492.
9. Fonseca Xavier, Stephan Lukosch and Frances Brazier. Social Cohesion Revisited: a New Definition and How to Characterize It. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 2019. № 32 (2). P. 231–253.
10. Сорока Ю.Г. Свої, чужі, різні: соціокультурна перспектива сприйняття Іншого. Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. 332 с.
11. Волчелюк В.І. Особливості та соціально-педагогічні умови соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Вип. 17 (1). С. 163–173.
12. Сокурская Л.Г., Кислова О.Н. Ценностный мир постсоветского студенчества: результаты применения методов интеллектуального анализа данных. *Социология*. 2008. № 3. С. 88–100.
13. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. Харьков : Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. 576 с.
14. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения. *THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем*. 1993. № 2. С. 94–122.
15. Макеев А.С., Прибыткова И.М., Симончук Е.В. Подвижность структуры. Современные процессы социальной мобильности. Київ : Институт социологии НАН Украины, 1999. 204 с.
16. Social cohesion: A policy and indicator framework for assessing immigrant and host outcomes. *Social Policy Journal of New Zealand* / P. Spoonley et al. 2005. № 24 (1). P. 85–110.
17. Jeannotte M. Sharon Social cohesion: Insights from Canadian research. Presented at the Conference on Social Cohesion. Hong Kong. November 29, 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/228981786_Social_cohesion_Insights_from_Canadian_research (date of appeal: 01.02.2021).
18. Council of Europe. (2005). Concerted development of social cohesion indicators (Methodological guide). Strasbourg: Council of Europe Publishing. 2005. URL: https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/social-cohesiondev/source/GUIDE_EN.pdf (date of appeal: 01.02.2021).
19. Дюркгейм Э.О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва, 1991. 575 с.
20. Social Cohesion Radar: Measuring Common Ground. An International Comparison of Social Cohesion Methods Report. URL: http://aei.pitt.edu/74134/1/Social_cohesion_radar.pdf (дата звернення: 17.01.2021).
21. Ogilvie K.D., Eggleton A. In from the Margins, Part II: Reducing Barriers to Social Inclusion and Social Cohesion. *Report of the Standing Senate Committee on Social Affairs, Science and Technology*. Canada,

June 2013. URL: <http://www.parl.gc.ca/Content/SEN/Committee/411/soci/rep/rep26jun13-e.pdf>. (date of appeal: 01.02.2021).

22. Проценко О.О. Образ внутрішньо переміщених осіб в медійному дискурсі: критичний дискурс-аналіз повідомлень ЗМІ. *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*. 2018. Т. 23. Вип. 1 (30). С. 122–130.

23. Galabuzi G.-E., Teelucksingh Ch. Social Cohesion, Social Exclusion, Social Capital, Region of Peel Immigration. Discussion Paper, February 2010. URL: <http://www.peelregion.ca/socialservices/pdfs/discussion-paper-1.pdf>. (дата звернення: 19.01.2021).

24. Deutsch Morton. An Experimental Study of the Effects of Cooperation and Competition upon Group Process. *Human Relations*. 1949. № 2. P. 199–231.